

Äta bron och gå över brödet – om nasaltvokalerens betydelse i franska

Katharina Vajta

*Franska är ett romanskt språk som är besläktat med spanska, italienska, portugisiska och rumänska, med ett flertal olika regionala språkvarieteter (till exempel katalanska och sardiska) och även med vissa kreolspråk. Det talas på alla kontinenter, från Frankrike, Belgien och Schweiz i Europa, till Kanada, Sydamerika, Asien, och inte minst i Afrika. Man uppskattar i dag antalet talare till drygt 200 miljoner. Ungefär 80 miljoner av dem har franska som modersmål, de andra lär sig oftast språket i skolan som andraspråk. Franska hör till världens tio största språk och är officiellt språk, ensamt eller tillsammans med ett annat, i 32 länder.**

Till den "fransktalande världen" räknas inte bara Frankrike, Belgien, Schweiz i Europa och Québec i Kanada, utan också stora delar av Afrika, som Maghreb (Afrika norr om Sahara) och tidigare franska kolonier som Senegal och Elfenbenskusten, länder i Asien och exotiska ögrupper som Seychellerna, Vanuatu och Wallis-och-Futuna, för att bara nämna några exempel. Att franska berör så många länder och människor innebär att det är ett språk som undervisas i skiftande sammanhang, både som modersmål, som

andra språk och som främmande språk, Français Langue Etrangère (förkortat FLE). En följd blir också att språket varierar: Franska i Paris är inte den samma som i Québec eller ens i Marseille. Ett språkligt drag som i franska är föremål för variation är nasaltvokaler, som har betydelse som fonem och som identitetsmarkörer. Dessutom väcker de frågor kring vilken norm vi väljer, och varför.

Franska skiljer sig från de andra romanska språken genom vissa drag, såsom tryckaccenten – alltid på sista stavelsen i en s.k. rytmgrupp – instabilt *e* och nasaltvokaler. Franska språket har 36 fonem, eller minsta betydelseskiljande ljud. Det har 12 orala vokalljud som i allmänhet uttalas [i u y e o ø ε ɔ a ɑ ə œ], ibland färre, beroende på talarnas ursprung eller var i språkområdet man befinner sig. I skrift har franska 6 vokaler, < a, e, i, o, u, y >, som ensamma eller i olika kombinationer ger de vokalljud som nyss nämnts. Dessutom har vi de fyra nasaltvokaler som här ska handla om: /œ̃, ɔ̃, ɛ̃, ɑ̃/, fyra fonem, med allofoner (fonetiska varianter) men som i princip uttalas [œ̃, ɔ̃, ɛ̃, ɑ̃]¹. Nästan alla språk i världen har någon form av nasalljud, och man uppskattar att ungefär ett av fem har någon form av nasaltvokaler (Ladefoged & Maddieson 1996: 298, Rossato et al. 2006). Nasaltvokaler är specifika för franska fonologiska system. De finns över huvud taget inte i svenska, men förekommer i en del andra språk, som portugisiska, där de dock realiserar lite annorlunda men också har fonematisk funktion. De finns också i en del västafrikanska språk och i t.ex. hindi.

*Källor: www.francophonie.org/, http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/langues/2vital_inter_francais.htm. Siffrorna från olika källor kan variera en del, vilket visar hur vanskelig denna typ av statistik är.

¹Fonetiska tecken (enligt API) står inom []. Fonem står inom //. Skriftens bokstäver står inom < >.

Nasalvokalerna specifika för franskan

Franskans nasalvokaler är fonem, vilket innebär att det blir ett nytt ord om man byter ut dessa ljud mot varandra eller mot en oral vokal. De ingår i ett stort antal minimala par, i opposition till både oralvokaler och andra nasalvokaler. Ett exempel har vi i *pont* (bro) och *pain* (bröd): [pɔ̃] – [pɛ̃]. Dessa två substantiv visar hur [ɔ̃] och [ɛ̃] kontrasterar, men vi har också *peau* (hud) [po] och *paix* (fred) [pɛ]. Den absolut vanligaste nasalvokalen är /ɑ̃/ med drygt 50% av förekomsterna. Den är ungefär dubbelt så vanlig som /ɔ̃/ som står för drygt 25%, medan /ɛ̃/ förekommer i ca 16% av fallen, och /œ̃/ i ca 7%² (Valdman 1959, Akamatsu 1967, Martin et al. 2001).

I princip kan alla vokalljud nasaliseras (Bourciez 1967: 11). En nasalvokal (ṽ) bildas genom att gomseglet (velum) sänks så att luftströmmen kan passera både genom både munnen (som vid orala vokaler) och genom näshålan. Som Abbé Dangeau konstaterade 1694, då man började uppmärksamma deras fonematiska funktion i språket: “Quand vous les prononcez, il se fait quelque petit mouvement dans votre nez” – ‘När ni uttalar dem, blir det en slags liten rörelse i er näsa’. Att en vokal är nasal brukar noteras i fonetisk skrift med en liten våg eller ‘tilde’ ovanför tecknet för motsvarande oral vokal: [œ̃, ɔ̃, ɛ̃, ɑ̃]. Traditionellt sett är de fyra till antalet. Fraserna *un bon vin blanc* (ett gott vitt vin) och *un grand pain rond* (ett stort runt bröd) brukar få exemplifiera dem. Franska språket har tydliga regler för när nasalvokalerna ska uttalas. Till dem hör förstås några undantag, men de är ganska få. En nasalvokal motsvaras i skrift av en eller två vokaler som följs av ett < m > eller < n > (V+N). En sådan bokstavskombination ska då stå i ett enstavigt ord, eller sist i ordet (V+N#), och kan eventuellt följas av en stum slutkonsonant (V+N+C#)³. Den kan också förekomma i början av ord, eller stå mitt i, före en oral konsonant. I tabell 1 finns exempel på dessa olika stavningar och även på betydelsen av att både uttala och uppfatta rätt: Skiljer man inte fonemen åt, kan det bli missförstånd, som i föreliggande arbetes titel, där brödet *pain* [pɛ̃] blivit en bro *pont* [pɔ̃] för att illustrera nasalvokalernas betydelse som fonem.

Tabell 1. Exempel på ṽ i skrift

I skrift	< V+N # >	< V+N+C >	< V+N+C # >
Uttalas	[ṽ]	[ṽ]	[ṽ]
Exempel	le pain [pɛ̃] brödet le rein [Rɛ̃] njuren le matin [matɛ̃] morgonen le vin [vɛ̃] vinet	la peinture [pɛ̃tyR] målningen l' enfant [ɑ̃fɑ̃] ett barn impoli [ɛ̃poli] oartig montrer [mɔ̃tRe] visa	le pont [pɔ̃] bron rond [Rɔ̃] rund le saint [sɛ̃] ett helgon long [lɔ̃] lång

Men om < n > eller < m > står före vokal, sker ingen nasalering: *amener* [amɛne] (ta med sig), *américaine* [amerikɛn] (amerikanska). Likaså blir det i princip ingen nasalvokal om en eller två vokaler följs av dubbeltecknat < n > eller < m >. Undantag är ett par vanliga ord som

² Siffrorna är ungefärliga, eftersom resultaten varierar något beroende på vilken textkorpus de är baserade på.

³ V = vokal (eller vokalkombination), alltså <a, e, i, o, u, y> i skriften, N = nasal konsonant, alltså <m> eller <n> eller [m] eller [n], C = övriga konsonanter. # markerar slutet på ord. ṽ: nasal vokal, alltså [œ̃, ɔ̃, ɛ̃] eller [ɑ̃].

ennui (bekymmer) och *emmener* (ta med sig) (se till exempel Tegelberg 2002). Däremot kan förstås en vokal, när den följs av < n > eller < m >, påverkas genom assimilation, men då rör det sig om en nasaliserad vokal, alltså om ett vokalljud som delvis påverkats av en nasal konsonant, inte om en nasalvokal (Vaissière 1995). När hela nasalvokalen uttalas nasalt, blir det en annorlunda realisation än när en oralvokal nasaliseras genom någon grad av assimilation med en nasalkonsonant. Här har vi också en viktig skillnad mellan franska och portugisiska nasalvokaler: De senare nasaliseras först mot slutet, och inte synkront med vokalen, vilket har föranlett ett ifrågasättande av deras status som *ĩ* och förslag på att det egentligen handlar om N+V.⁴ Men Sampson (1999) påpekar att de har en tydlig fonematisk funktion (se även Rossato et al. 2006, Sampson 1999: 176-179).

Precis som sina orala motsvarigheter kan nasalvokalerna beskrivas i termer av främre eller bakre, öppna eller slutna, rundade eller orundade. Franska nasalvokaler kännetecknas av att de är något längre än de orala och av att de realiseras med mindre tryck. Dessutom har de ofta en mörkare klang än sina orala motsvarigheter. Till exempel [a] blir som nasalvokal [ã], och [ɔ] tenderar att motsvaras av [õ] (Delvaux 2009). Detta märks särskilt i ord som i maskulinum har en final nasalvokal och i femininum får ändelsen <e> så att en nasalvokal avnasaleras och uttalas som en vokal följt av en nasal konsonant (se tabell 2)⁵. Här markerar växlingen mellan [ĩ] och [V + N] genus.

Tabell 2. Exempel på hur femininum bildas på substantiv och adjektiv med final nasalvokal i maskulinum.

maskulinum: [ĩ#]	femininum: [V + N #]
<u>un</u> paysan [œ̃peizã] en bonde	<u>une</u> paysanne [ynpeizan]
<u>bon</u> [bõ] god	<u>bonne</u> [bõn]
américain [ameRikẽ] amerikansk	américaine [ameRikẽn]

Även numerus kan anges på detta vis (se tabell 3), för att vid vissa verb indikera om det rör sig om tredje person singular eller plural. Nasalvokalerna får i dessa fall en grammatisk betydelse.

Tabell 3. Exempel på hur 3e person plural bildas på verb med final nasalvokal i singular.

Tredje person singular: [ĩ#]	Tredje person plural: [V + N #]
il <u>vient</u> [ilvjẽ] han kommer	ils <u>viennent</u> [ilvjẽn]
elle <u>prend</u> [ɛlprã] hon tar	elles <u>prennent</u> [ɛlprẽn]
il <u>tient</u> [iltjẽ] han håller	ils <u>tiennent</u> [iltjẽn]

⁴ Varför just franska och portugisiska är de romanska språk som har nasalvokaliska fonem vet man inte säkert. En möjlig men omdiskuterad förklaring är att båda påverkats av keltiskt substrat (Rochet 1976: 22-23).

⁵ Avnasalisering märks även i vissa bindningar, till exempel: *un bon ami* [œ̃bõnami]. Men nasalisering i bindningar är ett komplext fenomen, där vi även kan se mönster som i *mon ami* [mõnami] och avsaknad av bindning som i *fin observateur* (Sampson 2001).

Nasalvokalernas utveckling

Den fonologiska medvetenheten om nasalvokaler växer fram relativt sent, språkhistoriskt sett, inte bara för att de observeras sent, utan för att de i franskan utvecklas relativt sent. Latinets fonologiska system hade inga nasalvokaler, utan < V + N > innebar ett vokalljud följt av en nasal konsonant [m] eller [n], till exempel [am] eller [in]. Den process som lett fram till dagens franska nasalvokaler kallas för nasalering och innebär att N påverkar föregående V, som då börjar uttalas nasalt: Genom regressiv assimilation anticiperas och förbereds uttalet av N redan under vokalen (eller diftongen) så att även denna blir mer eller mindre nasal (Argod-Dutard 1996: 111, Huchon 2002: 71, Joly 1995: 166-181, Rochet 1976: 3-9). I ett första skede uttalas både en nasalvokal (eller nasal diftong), och den efterföljande konsonanten: *bon* (god) uttalas [bõn]. I nästa skede upphör successivt uttalet av N, så att endast den nasaliserade vokalen uttalas: [õ]. Utvecklingen är alltså följande: $V + N \rightarrow \tilde{V} + N \rightarrow \tilde{V}$. Det finns olika uppfattningar om hur och när denna process påbörjades (Hansen 1998: 79-82, Rochet 1976: 40-41, Sampson 1999: 57-60, Violin-Wigent 2009). Vissa språkhistoriker (exempelvis Chaurand 1999: 41, Huchon 2002: 71) hävdar att nasaleringen skett etappvis under perioden ca 900 – 1300, medan andra (exempelvis Rochet 1976: 123) inte anser detta bevisat och hävdar att hela nasaleringsprocessen skett parallellt för alla nasalvokaler runt 1000-talet (Violin-Wigent 2009). Någon enighet på detta område råder alltså inte. Inte heller finns det någon allmänt vedertagen förklaring till vad som orsakade denna utveckling, men en inte alltför vild gissning pekar ut det germanska inflytandet i norra delarna av Frankrike.

Under perioden 1400 – 1600 sker en partiell avnasalering. Den berör \tilde{V} före N, så att till exempel *femme* (kvinna) som uttalats [fã̃m] blir [fam] och *homme* (man, människa) som uttalats [õm] blir [ɔm]. Ett ord som *grammaire* (grammatik) uttalades [grã̃mɛR], och var alltså en homofon till *grand-mère* (mor- el farmor).⁶ Men i slutet på 1600-talet upphör avnasalering helt, så man säger *bon* [bõ] i maskulinum, och *bonne* [bõn] i femininum, och *grammaire* [gramɛR].

Det kommer att ha tagit cirka 700 år för nasalvokalerna att bli fonem, vilket betyder att den utveckling som påbörjades någon gång sent 900-tal eller på 1000-talet, under perioden som brukar kallas *ancien français*, äldre franska, pågår till slutet på 1500-talet, eller till och med ännu senare. Processen avstannade i slutet på 1600-talet och fonemen ansågs fullt etablerade cirka 1750 (Wartburg 1971: 201). Vid den tidpunkten har vi fem olika nasalvokaler: /ẽ ẽ œ õ ã/. Därefter verkar uttalet förbli ganska stabilt, men det mest slutna av dessa fonem, /ẽ/, har sedan dess försvunnit för att sammanfalla med /ẽ/ (Hansen 1998: 87).

Dagens nasalvokaler

I och med att /ẽ/ försvann, reducerades nasalvokalerna till fyra. I standardfranska⁷ uttalas de synkront, alltså utan efterföljande [n] eller [m]. Men i dagens franska kan man konstatera att antalet i praktiken ofta reducerats till tre (Violin-Wigent 2006, 2009, Delvaux 2009). De

⁶ När Molière 1672 skrev sin pjäs *Les femmes savantes* (De lärda kvinnorna) kunde han fortfarande anspela på detta (akt II, scen 6).

⁷ Det finns flera benämningar på den norm som anses vara den vedertagna för franskan: français standard, français standardisé, français de référence, français parisien cultivé... Se till exempel Borrell & Billières (1989).

nasalvokaler som fortfarande används är det främre /ɛ̃ / och de bakre /ã/ och /ɔ̃/ – numera brukar /œ̃/ anses sammanfalla med /ɛ̃/. Till exempel Malmberg, Hammarström och Tegelberg beskriver hur alla fyra fonem skall uttalas, men de konstaterar också att /œ̃/ håller på att försvinna. Battye et al. ([1992] 2000: 96) ger skäl till att /œ̃/ inte längre ska betraktas som fonem och Léon & Léon (2007) nämner kontrasten mellan /œ̃/ och /ɛ̃/ men konstaterar uttryckligen att den är föga väsentlig.

Förlusten av kontrasten /œ̃/ – /ɛ̃/ (förutom i vissa regionala sammanhang) kan ha sin förklaring i att den inte innebär några väsentliga problem: Den är av nytta i endast några få minimala par, och sammanhanget bidrar till att undanröja eventuella missförstånd som möjligen skulle kunna uppstå mellan till exempel adjektivet *brun* (brun) [brœ̃] och substantivet *brin* (strå) [brɛ̃], mellan substantivet *empreinte* (avtryck) [ãprɛ̃t] och verbet (*il*) *emprunte* (han lånar) [ãprõɛ̃t], eller mellan den obestämda artikeln *un* [œ̃] och talspråkets interjektion *hein* [ɛ̃] som används som förstärkningsord eller för att fråga “Vad? Vad sa du?”. Eftersom fonemet förekommer i ett mycket begränsat antal ord, varav flera ganska ovanliga, blir dessa lätta att känna igen, i synnerhet då de ofta hör till olika ordklasser. Fonemets funktionella betydelse blir minimal. I en studie av Hansen (2001) stod den obestämda artikeln *un* för de allra flesta förekomsterna av /œ̃/, närmare bestämt 94%, övriga förekomster var sammansättningar med *un* – till exempel *quelqu'un* (någon), *quelques-uns* (några), *chacun* (var och en), *aucun* (ingen), räkneordet och obestämda artikeln *un* (ett) eller veckodagen *lundi* (måndag). Förutom denna tänkbara förklaring, kan konstateras att skillnaden i uttal mellan /œ̃/ och /ɛ̃/ anses vara den som är svårast att uppfatta bland nasalvokalerna och att /œ̃/ bedöms vara den artikulatoriskt sett mest markerade (Violin-Wigent 2009). Men det är också den minst vanliga. Detta sammantaget förklarar varför den vanligtvis inte längre ingår i fonologiska studier. (Delvaux 2009.) Fonemet /œ̃/ förefaller helt enkelt ha blivit redundant i språket, som då gör en ‘besparing’ och undviker ett särdrag vars funktionella betydelse är minimal och ger liten utdelning (*faible rendement fonctionnel*) – det blir inte längre nödvändigt för lyckad kommunikation (Martinet [1955] 2005: 35, [1970] 1996: 176-181).

Att /œ̃/ sammanfaller med /ɛ̃/ är i dag påtagligt, inte minst i Paris-området. Fenomenet är inte nytt. Det finns vittnesmål från sekelskiftet 1800-1900 som beklagar detta ‘slappa’ uttal av /œ̃/, ett uttal som då främst förekom bland lägre samhällsklasser i Paris, och som spridit sig och blivit i stort sett generellt (Martinet 1971: 147-150, Walker 1984: 81, Fónagy 1989, Hansen 1998: 93). En didaktisk följdfråga blir då om det är rimligt att i dag begära av elever och studenter i franska att de ska lära sig att upprätthålla vad som numera uppenbarligen kan anses vara en obefintlig opposition mellan två fonem. Valdman (1959) ifrågasätter det starkt och ser det som föranlett av andra faktorer än fonologiska, nämligen skriftens inflytande och, inte minst, ett utslag av “deeply rooted academic purism”. Men fonetik- och uttalsböcker i franska fortsätter att lära ut förekomsten av fyra kontrasterande nasalvokaler, även om de nämner att /œ̃/ inte är lika vanligt.

En senare utveckling är den som berör fonemet /ã/. Frågan är om /ã/ också håller på att försvinna, så att systemet nu är på väg att reduceras till endast två nasalvokaler. Sedan början av 1970-talet finns det nämligen tecken som tyder på att /ã/ är på väg mot /ɔ̃/. I och med det kan *chanson* (sång) komma att uttalas [ʃõsõ] i stället för [ʃãsõ], och långsam kan bli lång när *lent* [lã] blir [lõ], och roligt blir brunt när [marã] *marrant* blir [marõ] *marron*. Men dessa två

fonem /ã/ och /ɔ̃/ förekommer i många minimala par och deras betydelseskiljande funktion blir därmed betydligt större. Detta kan innebära att kontrasten har en anledning att finnas kvar och att oppositionen kommer att leva vidare ett tag till – annars riskerar Martinets teori (1955) om *l'économie des changements phonétiques* att här komma på skam. En hypotes är också att det sker en ljudförskjutning i systemet, så att [ã] går mot [ɔ̃] och [ɔ̃] mot [õ], vilket skulle innebära att de fonologiska kontrasterna bibehålls även om uttalet förändras (Hansen 1998: 11-12, 2001). Mot detta skulle man dock kunna anföra att oppositionen [ɔ̃] – [õ] artikulatoriskt sett är för svag för att fonematiseras och att den i stället riskerar att upphöra i sin tur. Fónagy (1989) noterar ytterligare en tendens, nämligen att /ɛ̃/ kan uttalas [ã]. Dessutom konstaterar Fónagy förekomsten av fall där en oral vokal uttalas nasalt då den står i final betonad ställning.

Nasalvokalernas betydelse som markör

Fransk språkpolitik har sedan franska revolutionen verkat för en enhetlig republik, där alla medborgare talar ett enda gemensamt språk. Franskan har än i dag en traditionellt stark, centraliserad norm, framför allt i skrift, men även vad gäller uttal. Standardnormen är den som godkänns av Académie française och förmedlas genom Skolan (Bourdieu 1982: 28-34). Franska Akademin bidrar till språklig stabilitet genom sin normerande roll, och vill värna om en central norm inte bara för franskan i Frankrike, där det finns stora regionala variationer, utan även i världen, där franskan står i kontakt med andra språk. Men självklart förekommer avvikelser mot denna centrala norm: Franskan talas parallellt med olika språk på olika ställen, språk som påverkar allt från lexikon och grammatik till uttal, och en levande kontakt med "fransk-franska" normen är inte alltid önskad. Franska kan i dag ses som ett språk med ett centrum, i Paris, men även som ett pluricentriskt språk, med en fransk norm, en kanadensisk, en belgisk...⁸

Franskans nasalvokaler utgör ett fonologiskt särdrag som är föremål för stora variationer i uttalet och därmed kan de också få en demarkativ funktion (Sampson 1999: 19). De realiseras ofta olika i vad man ibland kallar för norra Europas franska (det vill säga norra delen av Frankrike, Belgien och Schweiz), i södra Frankrike och i Kanada. Dessa tre områden får här ge oss exempel på nasalvokalernas betydelse som regional markör.

Franskan i norra delarna är den som har sitt ursprung i *langue d'oïl* som sedan blev den rikstäckande normen. Där uttalas nasalvokalerna såsom vi sett ovan; de fonetiska variationerna är förhållandevis små. Fonemen /œ̃ ɔ̃ ɛ̃ ã/, uttalas vanligen [œ̃ ɔ̃ ɛ̃ ã], med varierande öppningsgrad, ofta utan /œ̃/ som fjärde fonem, och det är alltid fråga om en "ren", synkron, nasalvokal.

Men det räcker att bege sig till *le Midi*, södra Frankrike, för att höra att det kan låta helt annorlunda. Här lever alla fyra nasalvokalerna vidare, och genom sitt särpräglade uttal fungerar de som regionala språkmarkörer, lätta att känna igen, inte bara för fransmän utan även för utlänningar. (Blanchet & Armstrong 2006.) Visserligen kan vi här också höra ett

⁸ Detta medför att begreppen "standardfranska" (*le français standard*), "standardiserad franska" (*le français standardisé*) eller *Français de référence* i vissa sammanhang kan vara problematiska att använda (se även Detay & Le Gac 2008).

uttal konformt med normen, men det vanliga innebär en avvikelse, nämligen att nasalvokalen följs av en nasalkonsonant eller, framför allt i final position, av [ŋ], såsom exemplifieras i tabell 4. Som framgår av de fyra sista exemplen i denna tabell, förekommer också bortfall av nasalvokal i medial ställning, som då ersätts av motsvarande oral vokal + nasal konsonant. En annan karaktäristik är att oralvokalerna /a/ och /ɔ/ realiseras öppnare i söder än i norr: [a] blir [a], [o] blir [ɔ], något som får konsekvenser för nasalvokalerna, där [ã] blir [ã] och [õ] blir [õ], med efterföljande nasalkonsonant. Däremot tenderar [ɛ] att bli mer slutet och dra mot [e], vilket i sin tur påverkar [ẽ] mot [ē], så att *bien* (bra) även kan uttalas [bjɛ̃] och *pain* [pɛ̃], såsom också framgår av tabell 4 (Violin-Wigent 2006).

Tabell 4. Jämförande exempel på uttal från Midi och uttal enligt standardfransk norm.

	Södra Frankrike	Standardfranska
<i>chanter</i> (sjunga)	[ʃãte]	[ʃâte]
<i>un peu</i> (lite grann)	[œ̃mpø]	[œ̃pø]
<i>temps</i> (tid)	[tã̃]	[tã]
<i>bien</i> (bra)	[bjɛ̃], [bjẽ̃]	[bjɛ]
<i>danser</i> (dansa)	[dã̃se]	[dãse]
<i>pain</i> (bröd)	[pɛ̃], [pẽ̃]	[pɛ]
<i>faim</i> (hunger)	[fɛ̃], [fẽ̃]	[fɛ]
<i>blanc</i> (vit)	[blã̃]	[blã]
<i>raconter</i> (berätta)	[rakõ̃te]	[rakõte]
<i>chanter</i> (sjunga)	[ʃãte]	[ʃâte]
<i>danser</i> (dansa)	[danse]	[dãse]
<i>santé</i> (hälsan)	[sante]	[sãte]

Även i kanadensisk franska, där alla fyra nasalvokaler /œ̃ ɔ̃ ẽ̃ ã̃/, lever kvar, fungerar nasalvokalerna som en markör. Vanliga orala vokaler är långa och diftongeras ofta, och nasalvokalerna brukar inte realiseras synkront; de kan börja i en oralvokal för att följas av en nasalvokal eller ibland av en nasal diftong. Det kan också ske en avnasalering, så att *inviter* (bjuda in) i stället för standardfranskans [ɛ̃vite] blir [evite], och då uttalas på samma sätt som *éviter* (undvika). Ytterligare exempel på avnasalering finner vi i uttalet [mɔ̃real] för staden Montréal, som vanligen heter [mɔ̃̃real]. Uttalet [ẽ̃] eller [ē̃] kan förekomma för /ã̃/, och dessutom upprätthålls inte alltid oppositionen mellan /ã̃/ och /ɔ̃/, vilket kan leda till viss sammanblandning (Delvaux 2006; Léon & Léon 2007; Martin et al. 2001; Martin 2002; Walker 1984). Nasalvokalerna i kanadensisk franska har många olika varianter och de bildar ett komplext system, som kan påminna om det i äldre franska (Léon 1983).

Tabell 5. Jämförande exempel på fransk-kanadensiskt uttal och uttal enligt standardfransk norm.

	Fransk-kanadensiskt uttal	Standardfranska
<i>lampe</i> (lampa)	[laãp]	[lãp]
<i>honte</i> (skam)	[ɔ̃wt]	[õt]
<i>on</i> (man)	[ɔ̃]	[õ]
<i>vent</i> (vind)	[væ̃], [vaã]	[vã]
<i>langue</i> (språk, tunga)	[lœãg]	[lãg]

Förutom dessa särdrag i kanadensisk franska och franska från södra Frankrike, finns givetvis fler, som inte berör just nasaltvokaler utan allt från intonation och affrikata till instabilt e (eller schwa) [ə]. Men uttalet av nasaltvokaler är så utpräglat att en lyssnare inte behöver vara särskilt erfaren eller bra på franska för att höra när de avviker från standardfranskans uttal. Därmed blir de också en tydlig identitetsmarkör.⁹ Att identifiera sig själv eller att identifieras av andra genom sitt uttal som tillhörande en grupp kan vara något positivt, men språkgränser – vare sig det rör sig om gränser mellan nationalspråk eller mellan socio- eller dialekter – kan också innebära en negativ markering, i form av uteslutning från en grupp. Till exempel Lappin (1982) visar att vissa drag i fransk-kanadensiskt uttal i Montreal blir till socialt stigmatiserande markörer och hur andra drag, däribland nasaltvokaler, är mer allmänt accepterade.

Några vidare frågor

Som vi här har sett, kan man ta sig an franska nasaltvokaler ur en rad olika synvinklar: historisk, fonetisk, fonologisk, artikulatorisk, kontrastiv, grammatisk, sociolingvistisk, normativ, deskriptiv, och även didaktisk.

Frågeställningar som uppstår handlar om uttal och om att kunna göra sig förstådd, kanske rentav accepterad. Därmed berör de på ett personligt plan. För även om vi har en välvillig samtalspartner kan det bli lite besvärligt när vi ser att vederbörande alltmer liknar ett frågetecken eller rentav tröttnar. Därför är det viktigt med språklig medvetenhet och att i möjligaste mån lära sig att undvika fonematiska uttalsfel. Nasaltvokaler ger också tillfälle att reflektera över vilken norm vi lär ut, och varför. Håller vi oss till en franska som eventuellt kan uppfattas som föråldrad genom att hävda /œ/ som fjärde fonem, eller följer vi dagens parisuttal och lär ut tre nasaltvokaler? Hur skall vi förhålla oss rent didaktiskt till olika normer? Kommer dessa att utvecklas till att bli mer olika för att till exempel markera en kanadensisk identitet eller en belgisk, eller kommer vi att se den stora prestige den fransk-

⁹ I regionen Alsace i nordöstra Frankrike kan vi observera en liknande användning av nasaltvokaler som identitetsmarkör. Elsassiska egennamn innehållande V + N uttalas traditionellt inte som *ŷ* med tanke på att de har ett germanskt och inte franskt ursprung. Vissa personer väljer dock att göra det, för att markera sin franska identitet (Vajta 2004).

franska normen åtnjuter fortsätta växa? Hur skall till exempel svenska läroböcker hantera det faktum att en given norm förändras, ibland ganska snabbt? Varför väljer vi en viss norm?

Det finns all anledning till att reflektera kring våra språkliga val. Inte minst när vi i uttalslabbet hör våra studenter kämpa med de franska fonemen och skillnaderna mellan [ø, œ, ɔ̃] och [œ].

Litteratur

Akamatsu, T. 1967. "Quelques statistiques sur la fréquence d'utilisation des voyelles nasales françaises", *La Linguistique*, 1967, vol 1, 75-80.

Argod-Dutard, F. 1996. *Éléments de phonétique appliquée*. Paris: Armand Colin.

Battye, A., M.-A. Hintze & P. Rowlett. 2000 [1992]. *The French Language Today*. London – New York: Routledge.

Blanchet, Ph. & N. Armstrong. 2006. "The sociolinguistic situation of 'contemporary dialects of French' in France today: an overview of recent contributions on the dialectalisation of Standard French". *French Language Studies* 16, 251-275.

Borrell, A. & M. Billières. 1989. "L'évolution de la norme phonétique en français contemporain", *La Linguistique* 25: 2, 45-62.

Bourciez, E. & J. 1967. *Phonétique française. Étude historique*. Paris: Klincksieck.

Bourdieu, P. 1982. *Ce que parler veut dire*. Paris: Fayard.

Chaurand, J. (utg.). 1999. *Nouvelle histoire de la langue française*. Paris: Seuil.

Delvaux, V. 2006. "Production des voyelles nasales en français québécois".

<http://jep2006.irisa.fr/openconf/author/final/final-13.pdf> (september 2009).

Delvaux, V. 2009. "Perception du contraste de nasalité vocalique en français", *French Language Studies* 19, 25-59.

Detay, S. & D. Le Gac. 2008. "Didactique de l'oral et normes de prononciation: *quid* du français "standard" dans une approche perceptive?", Congrès Mondial de Linguistique française. J. Durand et N. Habert (utg.). <http://www.linguistiquefrancaise.org> (september 2009).

Fónagy, I. 1989. "Le français change de visage?", *Revue romane* 24, 2, 225-253.

Hammarström, G. 1970. *Fransk fonetik*. Stockholm: Natur och Kultur.

Hansen, A. B. 1998. *Les voyelles nasales du français parisien moderne*. Université de Copenhague: Etudes Romanes numéro 40.

Hansen, A. B. 2001. "Les changements actuels des voyelles nasales du français parisien: confusions ou changement en chaîne?", *La Linguistique* 37, 33-48.

http://www.cairn.info/article.php?ID_REVUE=LING&ID_NUMPUBLIE=LING_372&ID_ARTICLE=LING_372_0033 (september 2009).

Huchon, M. 2002. *Histoire de la langue française*. Paris: Le Livre de Poche.

Joly, G. 1995. *Précis de phonétique historique du français*. Paris: Armand Colin.

Ladefoged, P. & I. Maddieson. 1996. *The Sounds of the World's Languages*. Oxford: Blackwell.

Lappin, K. 1982. "Évaluation de la prononciation du français montréalais: Étude

- sociolinguistique”, *Revue québécoise de linguistique*, vol. 11: 2, 93-112.
www.erudit.org/documentation/eruditUserPolicy.pdf (september 2009)
- Léon, P. 1983. “Les voyelles nasales et leurs réalisations dans les parlers français du Canada”, *Langue française*, vol. 60, nr 1, 1983: 48-64. <http://persee.fr> (oktober 2009)
- Léon, M. & P. Léon. 2007. *La prononciation du français*. Paris: Armand Colin.
- Malmberg, B. 1975. *Phonétique française*. Malmö: Hermods förlag.
- Martin, P. 2002. “Le système vocalique du français du Québec. De l’acoustique à la phonologie”, *La Linguistique* 2002/2, 71-88.
<http://www.cairn.info/revue-la-linguistique-2002-2.htm> (september 2009).
- Martin, P., A.-M. Beaudoin-Bégin, M.-J. Goulet & J.-P. Roy. 2001. “Les voyelles nasales en français du Québec”, *La Linguistique* 2001/2-37. <http://www.cairn.info/revue-la-linguistique-2001-2.htm> (september 2009).
- Martinet, A. [1955] 2005. *Économie des changements phonétiques*. Paris: Maisonneuve & Larose.
- Martinet, A. 1971. *La prononciation du français contemporain*. Genève: Librairie Droz.
- Muller, B. 1985. *Le français d’aujourd’hui*. Paris: Klincksieck.
- Rochet, B. L. 1976. *The formation and evolution of the French nasal vowels*. Tübingen: Niemayer.
- Rossato, S., A. Teixeira & L. Ferreira. 2006. “Les nasales du portugais et du français: une étude comparative sur les données EMMA”.
<http://jep2006.irisa.fr/openconf/author/final/final-114.pdf> (september 2009).
- Sampson, R. 1999. *Nasal Vowel Evolution in Romance*. Oxford: Oxford University Press.
- Sampson, R. 2001. “Liaison, nasal vowels and productivity”, *French Language Studies* 11, 241-258.
- Tegelberg, E. 2002. *Franskt uttal i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Tranel, B. 1967. *The Sounds of French*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vaissière, J. 1995. “Nasalité et phonétique.” *Le voile du palais et la parole*. Lyon, Société française d’acoustique. http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/18/55/41/PDF/vaissiere_1995_nasalite_et_phonetique.pdf (september 2009)
- Vajta, K. 2004. *Nous n’avons plus de langue pour nos fêtes de famille. Le changement de langue dans une famille alsacienne*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Valdman, A. 1959. “Phonologic Structure and Social Factors in French: the Vowel “un”, *French Review*, Vol. 33:2 (Dec., 1959), 153-161. <http://www.jstor.org/stable/383806> (september 2009).
- Violin-Wigent, A. 2009. “Encore un: variation dans la prononciation de un dans le sud-est de la France”, *French Language Studies* 19, 117-134.
- Walker, D. C. 1984. *The Pronunciation of Canadian French*. University of Ottawa Press.
<http://www.ucalgary.ca/~dcwalker/PronCF.pdf> (oktober 2009)
- Wartburg, W. v. 1971. *Évolution et structure de la langue française*. Berne: Francke.